

УДК 330.837

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІНСТИТУТІВ

Є. М. Палига, В. Б. Базилюк

*Українська академія друкарства,
вул. Під Голоском, 19, Львів, 79020, Україна*

Окреслено суть і можливі підходи до класифікації інститутів. Обґрунтовано, що одним із найважливіших, зважаючи на дослідження впливу інститутів на функціонування складних соціально-економічних систем, є підхід, який передбачає розподіл інститутів на базові та допоміжні. На основі проведеної класифікації запропоновано графічну інтерпретацію класифікації інститутів, яка складається з таких основних груп: за економічним змістом та правовими формами; з огляду на еволюційний розвиток; за ознакою системності; на основі міжрівневого підходу; за функціональним призначенням; за ступенем зрілості; з позиції елементів системно-організаційної структури суспільства; за важливістю для функціонування системи; за ступенем впливу на економічну систему; за впливом на економічне зростання.

Ключові слова: *інститут, класифікація, інституція, система.*

Постановка проблеми. Запорукою сучасного успішного інституційного реформування української економіки залишається системне впровадження базових і похідних понять інституційної теорії. Інституційне середовище охоплює різноманітні інститути, які окреслюють за допомогою норм і правил діяльність як окремих господарських суб'єктів, так і всієї економіки. Інституційні перетворення, пов'язані з переходом від одного типу господарювання до іншого, вкрай складні та зумовлюють виникнення низки проблем, які суттєво впливають на поведінку всіх економічних суб'єктів. Дослідження в галузі інституційної економічної теорії свідчать, що в міру ускладнення внутрішніх і зовнішніх зв'язків між учасниками ринкових відносин структура інституційного середовища дедалі більше впливає на економічне зростання. Отже, важливим завданням у процесі формування механізмів стимулювання економічного зростання є вивчення особливостей структури інституційного середовища та видів інститутів, які функціонують у ньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній економічній науці останнім часом інтенсивно розвивається інституційна теорія. Насамперед це зумовлено необхідністю трансформації української економіки та новими напрацюваннями науковців нової інституційної школи. На становлення сучасної вітчизняної інституційної думки значно впливали праці як зарубіжних (Р. Коуза, Д. Норта, О. Вільямсона, Дж. Ходжсона, Т. Еггертсона, К. Перес, Р. Ріхтера, Х. Сала-і-Мартін, Е. Фуруботни та інших), так і вітчизняних (О. Амоші, З. Варналія, В. Геєця, О. Гонти, Б. Данилишина, М. Долішнього, І. Студеннікова, М. Чумаченко) учених.

Проте незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених теоретичним підходам до класифікації інститутів, дослідження у цій галузі здебільшого не мають ознак чіткої структуризації та систематизації.

Мета статті — систематизувати теоретичні й емпіричні дані щодо дослідження суті та класифікації інститутів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпоширенішою класифікацією інститутів є їх поділ за економічним змістом та правовими формами. В економічній літературі це питання переважно вирішують поділом інститутів на формальні та неформальні. Найяскравішим прихильником такої класифікації можемо вважати Д. Норту, який поділяв інститути на формальні (писані правила поведінки) та неформальні (усталені, проте не задокументовані кодекси поведінки). Основою функціонування формальних інститутів є реальні правила, відносини, норми поведінки, які поширюються в межах економічних систем та з часом впливають на щораз більшу частину суб'єктів, що зумовлює їх поступове законодавче оформлення.

Актуальним і практично затребуваним є подальше дослідження інститутів, пов'язане з їх поділом на формальні та неформальні. Крім систематизації інститутів на формальні та неформальні, існує подальший поділ останніх на тіньові та легальні [5], а серед тіньових виокремлюють два види — напівлегальні та кримінальні.

Широко відомою класифікацією інститутів з огляду на їх еволюційний розвиток є підхід, запропонований О. Є. Вільямсоном, який пропонує виділяти чотири ієрархічні рівні, які розподіляються відповідно до періоду, необхідного для їх послідовної трансформації:

- I рівень (від 100 до 1000 років) — трансформується соціальна структура суспільства, довгострокова (внутрішня), переважно під впливом шоків (революцій) чи соціальних криз;
- II рівень (від 10 до 100 років) — проходять інституційні зміни: права захисту приватної власності, правова система, державний устрій тощо;
- III рівень (від 1 до 10 років) — відбуваються зміни самих інститутів, які пов'язані з «грою», контракти в межах суспільства тощо;
- IV рівень (змінюється постійно) — трансформація інститутів, пов'язаних з механізмом розподілу благ (регулювання, контроль, соціальна система, мотивація тощо) [6].

Інший підхід ґрунтується на міжрівневій класифікації, відповідно до якої виділяють такі рівні: глобальні або світові, транснаціональні та національні, регіональні та інститути на макро- і мікрорівнях. Підтвердженням можливості проведення такої класифікації є праця [4 с. 484], в якій проаналізовано схожі рівні локального господарства. Однак якщо дослідженням особливостей функціонування інститутів на глобальному, транснаціональному та національному рівнях присвячена значна кількість наукових праць, то регіональним інститутам на макро- і мікрорівнях наразі не надано достатньої уваги щодо вивчення особливостей і встановлення взаємозв'язків між ними.

Поширеним у науковому середовищі підходом до систематизації інститутів є їх градація за функціональним призначенням. Відповідно до неї інститути поділяються на економічні, соціальні, юридичні й політичні.

Науковець В. Мандибур пропонує класифікацію інститутів з позиції елементів системно-організаційної структури суспільства: базисно-господарські та функціонально-економічні системні інститути (інститут власності, інститут підприємництва, інститут грошей, фінансово-кредитний інститут, інститут ціноутворення); господарсько-асоціативні інститути (домогосподарство, фірма, держава); владно-організаційні інститути (інститути державної влади, інститут місцевого самоврядування); асоціативно-соціальні інститути (партії, профспілки, суспільні об'єднання, громадські організації) [2, с. 111].

Окремої уваги заслуговує підхід до поділу інститутів на підставі їхньої важливості для функціонування системи, який передбачає розподіл інститутів на базові і допоміжні. Базові інститути формують основу суспільства, вони створюють найбільш загальні характеристики соціальних ситуацій, окреслюють загальну спрямованість колективних та індивідуальних людських дій [1, с. 50].

Отже, припускаємо, що базові інститути — це системотворчі та основоположні інститути вищого порядку, які формують основи національної інституційної системи, зумовлюють історичний тип соціально-економічної системи, її модель та в кінцевому результаті окреслюють вектор розвитку суспільства загалом. Допоміжні — це інститути нижчих рівнів інституційної системи, основне завдання яких полягає у забезпеченні ефективнішої діяльності базових інститутів. Однак лише за умов системної та безперервної взаємодії базових і допоміжних інститутів можливе ефективне функціонування та розвиток інституційної системи загалом.

Цікавою, заважаючи на риторичне питання, які з інститутів мають вирішальний вплив на економічне зростання, є класифікація, сформована П. Беттке, Дж. Койном та П. Лісоном. Відповідно до неї інститути поділяються на три види: введені ззовні екзогенні інститути; введені зсередини екзогенні інститути; введені зсередини ендегенні інститути [3, с. 335].

Для початку здійснено поділ на дві великі групи: екзогенні та ендегенні. Під екзогенними маються на увазі інститути, які сконструйовані та встановлені зверху. У першому випадку йдеться про введені ззовні екзогенні інститути, у другому — про введені зсередини екзогенні інститути.

Останньою є специфічна група інститутів — ендегенні. До їх складу належать місцеві норми, звичаї і практики, які розвинулися з часом як неформальні в конкретних місцях.

Відповідно до ступеня ефективності впливу на економічну систему розрізняють такі види інститутів: інститути, що підвищують ефективність економічної системи; інститути, що знижують ефективність економічної системи; нейтральні інститути — не підвищують і не знижують ефективності функціонування економічної системи.

За ступенем зрілості інститути поділяються на: ті, що розвиваються; розвинені; такі, які перебувають у стадії занепаду і руйнації.

Інша класифікація ґрунтується на ознаці системності інститутів та їхніх можливостях відображати певні характеристики: функціональність, структурність і динамічність.

Узагальнення наведених у праці підходів та їхня графічна інтерпретація відображені на рис.

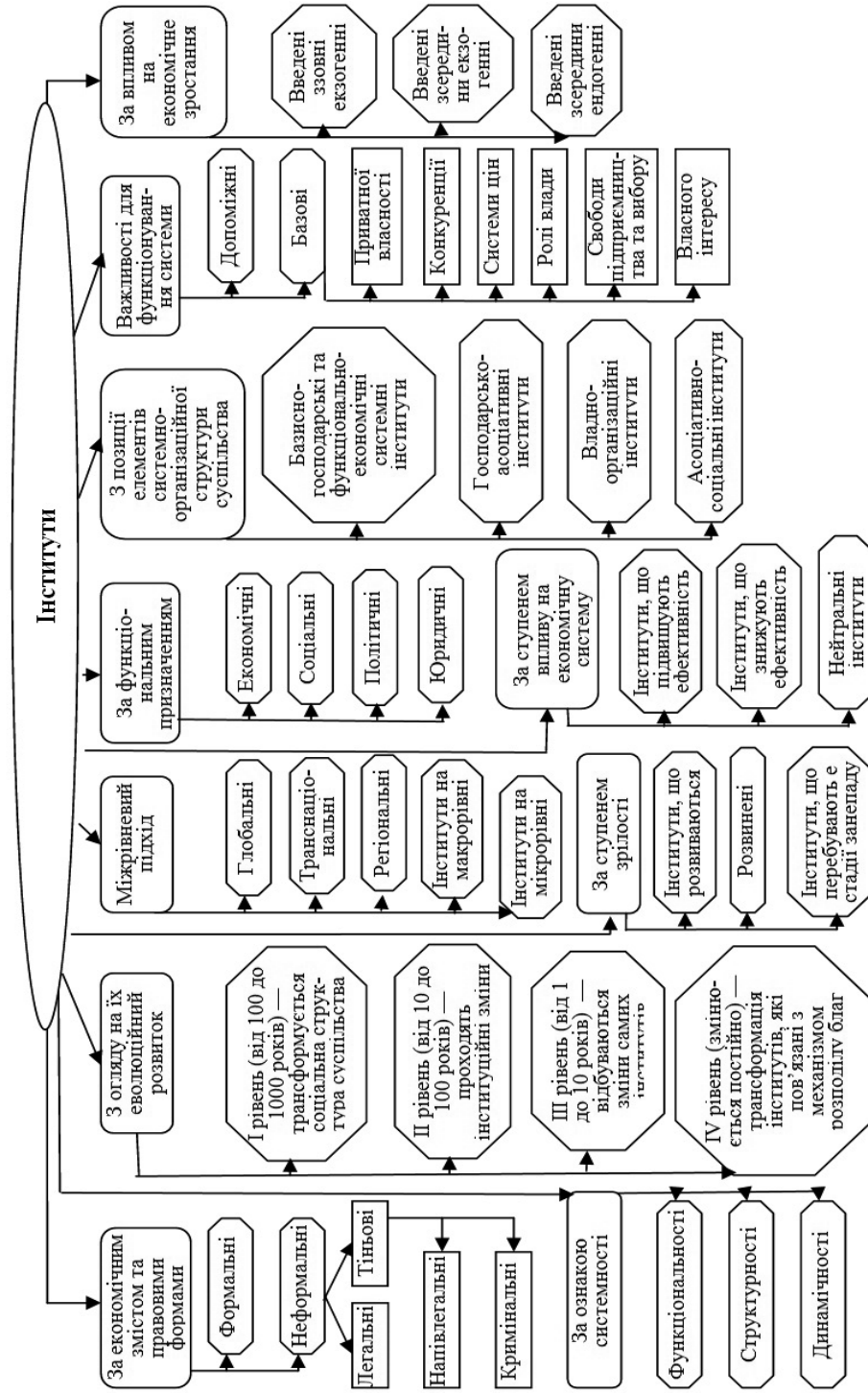

Рис. Підходи до класифікації інститутів

Висновки. Відносна складність класифікації інститутів полягає в тому, що вона формується на основі великої кількості підходів, які передбачають їх аналіз під тим чи іншим кутом зору. Це значно ускладнює вироблення єдиного підходу для вибору переліку та оцінки інститутів, які формують інституційне середовище певної регіональної соціально-економічної системи. Тому, зважаючи на складність проведення оцінки впливу великої кількості інститутів та інституцій, на нашу думку, доцільним є підхід до виокремлення певного переліку базових інститутів, дія яких на аналізовану систему має вирішальний вплив. Однак перед цим необхідно повною мірою теоретично визначити суть інституційної структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кирдина С. Г. X- и Y-экономики: институциональный анализ / С. Г. Кирдина. — М. : Наука, 2004. — 256 с.
2. Мандибура В. О. Институційна архітектоніка власності та закономірності її функціонування / В. О. Мандибура // Институційна архітектоніка та механізми економічного розвитку : матеріали наукового симпозиуму. — Х. : ХНУ, 2005. — С. 110–116.
3. Boettke P. J. Institutional Stickiness and the New Development Economics / P. J. Boettke, Ch. J. Coyne, P. T. Leeson // *American Journal of Economics and Sociology*. — 2008. — Vol. 67, № 2. — P. 331–358.
4. Delbridge R. Beyond the enterprise: Broadening the horizons of International HRM / R. Delbridge, M. Hauptmeier, S. Sengupta // *Human Relations*. — 2011, — Vol. 64, № 4. — P. 483–505.
5. Feige E. L. Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach / Feige E. L. // *World Development*. — 1990. — Vol. 18. № 7.
6. Williamson O. E. The New Institutional Economics: Taking Stocks, Looking Ahead / O. E. Williamson // *Journal of Economic Literature*. — 2000. — № 3. — P. 595–613.

REFERENCES

1. Kirdina, S. G. (2004). X- and Y-ekonomiki: institutsionalnyi analiz. Moskva: Nauka (in Russian).
2. Mandybura, V. O. (2005). Instytusiina arkhitektonika vlasnosti ta zakonomirnosti yii funktsionuvannia. Instytutsiina arkhitektonika ta mekhanizmy ekonomichnocho rozvytku: materialy naukovooho sumpoziumu. Kharkiv. KNU, 110–116 (in Ukrainian).
3. Boettke, P. J., Coyne, Ch. J. & Leeson, P. T. (2008). Institutional Stickiness and the New Development Economics. *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 67, 2, 331–358 (in English).
4. Delbridge, R., Hauptmeier, M., & Sengupta, S. (2011). Beyond the enterprise: Broadening the horizons of International HRM. *Human Relations*, Vol. 64, 4, 483–505 (in English).
5. Feige, E. L. (1990). Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach. *World Development*, Vol. 18, 7 (in English).
6. Williamson, O. E. (2000). The New Institutional Economics: Taking Stocks, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature*, 3, 595–613 (in English).

NEW APPROACHES TO CLASSIFICATION OF INSTITUTIONS

Ye. M. Palyha, V. B. Bazyliuk

*Ukrainian Academy of Printing,
19, Pid Holoskom St., Lviv, 79020, Ukraine
bvb.uad@ukr.net*

The essence and possible approaches for classifying institutions are described in the article. It was proved that one of the most important, taking into account the research of institutions impact on the functioning of complex social and economic systems, is an approach which provides the division of institutions into basic and secondary. The classification allowed to offer a graphical interpretation of the classification of institutions, which consists of the following major groups: according to the economic content and legal forms; in view of the evolutionary development; the consistency feature; based on the inter-level approach; the functional purpose; the degree of maturity; from the position of elements of system and organizational structure of the society; the importance for the functioning of the system; the degree of impact on the economic system; the impact on economic growth.

Keywords: *institute, classification, institution, system.*

*Стаття надійшла до редакції 18.09.2016.
Received 18.09.2016.*